

MEHMED ŞÂKİR'İN ŞERH-İ BAHÂRİSTÂN'I ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER VE TASHİHLER

SOME THOUGHTS AND CORRECTIONS ON MEHMED SHÂKİR'S WORK TITLED SHARH-İ BAHÂRİSTÂN

Doç.Dr.İbrahim KAYA

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi; Türk İslam Edebiyatı Artvin/Türkiye

Article Type : Review Article/ İnceleme Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1143>

Reference : Kaya, İ. (2018). "Mehmed Şâkir'ın Şerh-i Bahâristân'ı Üzerine Bazı Düşünceler Ve Tashihler", International Social Sciences Studies Journal, 4(28): 6469-6478

ÖZ

Şerh-i Bahâristân 19. yüzyılda telif edilen ve şerh geleneğinin oldukça önemli bir halkasını oluşturan bir eser konumundadır. Baharistân'ın tamamına Mehmed Şâkir'den önce yazılan tek Türkçe şerh Şem'î'ye aittir. Bu şerh içinde yer yer yanlışlar barındırdığı için Mehmed Şakir tarafından eleştirilmiştir. Mehmed Şakir bu şerhin kifayetsizliğini belirterek bu esere yeni bir şerh yazılmasına duyulan ihtiyaçtan dolayı eseri kaleme aldığını eserin başında belirtmektedir. Bu makalede kapsamlı, zaman zaman oldukça ayrıntılı bilgileri içeren Mehmed Şakir tarafından telif edilen şerhte bulunan hem metin okunuşu hem de anlamdan kaynaklanan bazı sehivler ele alınacaktır. Burada önce şerhedilen Baharistan metninde bulunan bazı kısımların Molla Câmî'ye ait olup olmadığı tartışılacak, daha sonra şerhteki bazı sehivlere temas edilerek bunların doğru olup olmadığı ayrıntılı olarak ele alınarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mehmed Şâkir, Şerh-i Bahâristân, Bahâristân, Şerh, Eleştiri

ABSTRACT

Sharh-i Bahâristân, published in the 19th century constitutes a very important ring of the sharh(commentary) tradition. The only Turkish commentary to the whole work of Baharistan, which has important place in classical education system like Gulistan, before Mehmet Şakir belongs to Shem'î. That work was criticized by Mehmed Shâkir for including mistakes. At the beginning of his work, Mehmed Shâkir states why he wrote a new annotation this work due to the insufficiency of previous work and the need for a new commentary. Initially, it will be discussed whether some parts in the text of Bahâristân belong to Molla Câmî or not; and then try to reach a conclusion by contacting some mistakes whether they are true or not in detail.

Keywords: Mehmed Şâkir, Sharh-e Bahâristân, Bahâristân, Commentary, Criticism.

1. GİRİŞ

Mehmed Şâkir'in hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. *Osmanlı Müellifleri'*nde (1972, C. 2, 402) şu bilgiler verilir:

'Aslı İstanbullu değerli şairlerden olup Enderûn-i Hümâyûnda tahsil ve terbiye görmüştür. Sarây-ı Hümâyûn'da 'Livâ-yi Şerîf' şeyhliği hizmetinde iken 1252 tarihinde İstanbul'da vefat ederek Hazret-i Hâlid yakınındaki mezarlığa defn olundu. Eserleri; bir nüshası Esad Efendi Kütüphânesinde mevcut *Manzûm Mesnevî-i Şerîf Tercemesi* ile *Şerh-i Bahâristan* ve *Dîvân'*dan ibârettdir.'

*Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'*nde müellif hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:

1178/1762'de İstanbul'da doğar. 1188/1772'de dokuz yaşındayken Sarây-ı Hümâyûn'a alınır. Kendisine Livâ-yı Şerîf şeyhliği verilir. Eğitimi Enderûn-ı Hümâyûn'da tamamlayan müellif Osmanlı padişahlarından Sultan I. Abdülhamîd ve III. Selîm'in iltifatlarına mazhar olur. Nakşibendî tarikatına

mensuptur. Sarayda Livâ-yı Şerîf şeyhliği görevindeyken 1252/1836'da 74 yaşında vefat eder ve Eyüp'te defnedilir.

Eserlerinden sadece *Şerh-i Bahâristân* 1252/1836 yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Diğer iki eserinin yazma nüshaları bulunmaktadır¹. *Şerh-i Bahâristân*'ın Giriş kısmında hamdele ve salveleden sonra eserin niçin yazıldığı söylenmekte, sonra dönemin padişahı Sultan II. Selim için yazılan on bir beyitlik bir kaside bulunmaktadır. Eserin sonunda *Tezyîl* kısmında müellif okuyuculardan eserde gördükleri hataları düzeltmeleri ve müellifine fatiha okumaları ricasında bulunmaktadır. Daha sonra *Mesnevî* başlığı altında 12 beyitlik bir şiir, ondan sonra *Münâcât* başlığı altında 12 beyitlik şiir bulunmaktadır. *Târîh* başlığı altında eserin telif tarihini gösteren 4 beyitlik bir tarih kıtası bulunmaktadır.

Metnin kelime, cümle, imlâ gibi özellikleri çerçevesinde gelişen gramatikal anlama biçiminin (Özkan 2011, 66) *Şerh-i Bahâristân*'da esas olarak alındığı görülmektedir. Ayrıca şarih'in bilim ahlakını göstermesi açısından şu bilgi kayda değer:

Bahâristân'ın tezkire kısmında Rûdekî'nin hayatının anlatıldığı yerde *Şerh-i Yemînî* isimli bir eserden bahsedilmektedir. Mehmed Şâkir bu şerh'in *Yemînî* isimli tarih kitabına yazılan bir kaç şerhten biri olduğunu söyleyerek bu şerhlerin kimler tarafından yazıldığını belirtir ve *Şerh-i Yemînî*'nin de adı geçen kişilerden birisi tarafından yazıldığını söyler. Bütün bu açıklamalardan sonra söylediği 'Lâkin bu şerhlere zafer bulup vâkıf olamadık.' (1252, 458-459) şeklindeki ifade onun bilim ahlâkını göstermesi açısından kayda değer bir ifade olarak görülebilir.

2. BAHÂRİSTÂN METNİ HAKKINDA BAZI GÖRÜŞLER

Şerhte yeri geldikçe *Bahâristân*'ın nüsha farklılıklarından bahseden Mehmed Şâkir şerh ettiği metnin kaç nüshadan oluşturduğu hakkında bilgi vermemektedir. Kendisinden önce *Bahâristân*'a şerh yazan Şem'î'yi eleştirirken onun şerhinde bulunan bazı kısımlar hakkında nüsha karşılaştırması açısından önemli bilgiler verilmektedir. Bunların bir kısmı şöyledir:

'Ekser nüshalar ve şârih dahi *Ebu'l-Hasan* yazmışdır, lâkin sehv-i kalem olduğında şübhe yokdur.' (s. 82), 'Şârih *Râzî* yerine *Eş'arî* yazmış, sâ'ir nüshalarda olmadığından mâ'adâ Nefahât'da ve sâ'ir menâkıb-ı evliyâ kitâblarında *Râzî* mukayyedir, gâlibâ 'indinden yazmış.' (s. 103), 'Ba'zı nüshada *Der-terşîh-i şakâyık-ı hikem u dekâyık* vâki' olmuşdur ve şârih dahi anı ihtiyâr itmişdir. Me'âl bir, lâkin bizim nüsha eblağdır, fenn-i isti'âre bilen 'indinde azhardır.' (s. 123), 'Şârih nüshasında *me-psend* yerine *me-gzâr* yazmış, öyle nüsha görmedik ve hem merhûm ma'nâ cânibin külliyyen terk eylemiş.' (s. 225), 'Ba'zı nüshada bi-güzâşt vâki'dir, terk eyledi demekdir, bu nüsha dahi a'lâdır, zîrâ ber-dâşt'e seci'dir.' (s. 311).

Bütün bu ifadeler Mehmed Şâkir'in şerhine esas aldığı *Bahâristân* metnini oluştururken farklı nüshalara başvurduğunu göstermektedir. Bu başlık altında kelime veya kelime grupları arasındaki farklılıklar değil metnin eksik veya fazla oluşu hakkında İranlı araştırmacı Prof. Dr. İsmâîl-i Hâkimî tarafından Tahran'da (1371H.Ş/1992) yılında basılan tenkitli *Bahâristân* ile Mehmed Şâkir'in şerhinde bulunan *Bahâristân* metni karşılaştırılacaktır. İsmâîl-i Hâkimî bu tenkitli metni nasıl oluşturduğu hakkında eserin girişinde bazı bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre tenkitli metin *Bahâristân*'ın Tahran'da Kitâbhâne-i Millî-i Melik'te bulunan 17 Safer 986 h. tarihli yazmasıyla Viyana'da 1846'da ve Tahran'da 1311 (H.Ş)'de yayınlanan metinleri esas alınarak hazırlanmış, yeri geldikçe de eserin farklı baskılarından yararlanılmıştır². Esas olarak bu iki metin ele alınmakla birlikte *Bahâristân*'ın Kilisli Rifat Bilge ve M. Nuri Gençosman tarafından yapılan tercümelerine de bu başlık altında zaman zaman atıfta bulunulacaktır³.

İsmâîl-i Hâkimî tarafından yapılan tenkitli metinle Mehmed Şâkir'in *Şerh-i Bahâristân*'ındaki *Bahâristân* metni *Altuncı Ravza* dışında bir beyit ve iki kısa ibare hariç birebir örtüşmektedir. Yalnız *Altuncı Ravza*'da bulunan yedi adet *Mutâyêbe* tenkitli metinde bulunmamaktadır. Bu mutâyêbelerden ikisi *Manzum Mutâyêbe* başlığı altında zikredilmekte ve sadece manzum kısımdan oluşmaktadır. Geri kalan beş *Mutâyêbe* ise mensur mutâyêbedir ve mensur kısımdan hemen sonra o kısmın içeriğini ifade eden manzum kısımlar bulunmaktadır. Zaten mensur kısımlardan sonra manzum kısımların bulunması *Bahâristân* metninin tamamında uygulanan bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır. Tenkitli metinde bulunmayıp *Şerh-i Bahâristân*'da bulunan bu mutâyêbeler hakkında ayrıntılı bilgiler şu şekildedir:

¹ *Dîvân*: Millî Kütüphane 06 Mil Yz FB 329, İÜ Kütüphanesi T. 309. *Manzûm Mesnevî-i Şerîf Tercemesi*: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümü M. Ozak I Koleksiyonu, No: 112, İÜ Kütüphanesi TY 6308.

² Bu eserin tenkitli metni <http://s7.picofile.com/file/8232774168/بهارستان.pdf.html> adresinde bulunmaktadır.

³ *Bahâristân*'ın Adnan Karaismailoğlu tarafından yapılan tercümesinde İsmâîl-i Hâkimî tarafından yapılan neşir esas alındığı Ön Söz'de belirtildiği için ayrıca bu tercümeyle karşılaştırma yapılmayacaktır. <http://adnankaraismailoglu.com/2016/02/29/baharistan-cevirisi/>

1. Amr-ı Leys'le askeri arasında geçen bir konuşmayı hikâye eden bir *Mutâyebe*. Hem manzum hem de mensur kısımları içeren bu *Mutâyebe* matbu *Şerh-i Bahâristân* metninde 367. sayfada başlayıp 370. sayfada bitmektedir.
2. Bir Alevî ile bir fahişe arasında geçen konuşmayı ele alan bir *Mutâyebe*. Hem manzum hem de mensur kısımları içeren bu kısım *Şerh-i Bahâristân*'ın 370. sayfasından başlayıp 372. sayfasında bitmektedir. Alevî kelimesiyle İranlıların Hz. Ali'nin soyundan gelen kimseyi kastettiği şerhte söylenmektedir.
3. Bir cariye ile efendisi arasında geçen olayı anlatan manzum bir *Mutâyebe*. İçinde mensur kısım bulunmamaktadır. 372. sayfadan başlayıp 373. Sayfada bitmektedir.
4. Bir kadın ile kocası arasında geçen ve kadıya götürülen bir tartışmayı ele alan bir *Mutâyebe*. Hem manzum hem mensur kısımları içeren bu kısım şerhin 411. sayfasından başlayıp 413. sayfasında bitmektedir.
5. Yaşlı birisi ile cariyesi arasında geçen konuşmaları ele alan ve manzum ve mensur kısımları barındıran *Mutâyebe* 413. sayfadan başlayıp 416. sayfada bitmektedir. Son derece müstehcen bir yapıdadır.
6. Bir cariye ile onu takip eden birisi arasında geçen konuşmaları anlatan bir *Mutâyebe* sadece mensur kısımdan müteşekkildir ve şerhin 426. sayfasından başlayıp 427. sayfasında bitmektedir.
7. Seferden gelen babası için müjde isteyen bir çocuğa birisinin verdiği cevabı anlatan manzum bir *Mutâyebe* şerhin 427. sayfasından başlayıp 428. sayfasında bitmektedir.

Bu mutâyebelerin *Bahâristân* müellifinin sûfi kimliği ve yazdığı diğer eserler göz önüne alındığında Molla Câmi'ye aidiyeti oldukça problemliler olarak kabul edilmesi gerekir. Ortalama ahlak seviyesine sahip birisinin bile yüzü kızarmadan okuyamayacağı, hele hele başkasına anlatamayacağı bu kısımların, özellikle bazı mutâyebelerin Molla Câmi'nin kendi oğlu için telif ettiğini belirttiği böyle bir eserde yer bulabilmesi ve bu kısımların Molla Câmi tarafından oğluna ders olarak okutulduğunun düşünülmesi mümkün değildir.

Dikkati çeken husus Mehmed Şâkir'in bu müstehcen kısımları şerh ederken hiç birinde bu kısımların Molla Câmi'ye ait olup olamayacağıyla ilgili bir açıklamada bulunmamış olmasıdır.

Bahâristân'ın Kilisli Rifat ve M. Nuri Gençosman tarafından yapılan Türkçe tercümelerinde bu kısımların bulunup bulunmadığı ile ilgili şu bilgilerin verilmesi de faydalı olacaktır:

Kilisli Rifat tarafından yapılan *Bahâristân* tercümesinde bu müstehcen mutâyebelere sadece 1. maddede bahsedilen mutâyebe bulunmaktadır. Bu mutâyebe, diğerlerine kıyasla daha az müstehcen bir yapıdadır. Şunu belirtmek gerekir ki Kilisli Rifat'ın *Bahâristân* tercümesi oldukça eksiktir ve bu yedi mutâyebenin dışında da atlanılmış mutâyebelere bulunmaktadır. Mehmed Şâkir'in şerhinde bulunan toplam 55 mutâyebeye karşılık bu eserde sadece 30 mutâyebe bulunduğunu söylemek Kilisli Rifat'ın tercümesinin oldukça eksik bir konumda olduğunu göstermeye yeter.

M. Nuri Gençosman tarafından yapılan *Bahâristân* tercümesinde bulunan 6. Ravza Mehmed Şâkir'in *Şerh-i Bahâristân*'ında bulunan 6. Ravza'yla birebir aynıdır. Yalnız Gençosman bu mutâyebelere 2., 3., 7. Maddede olanların hem mensur hem manzum kısımlarını tercüme etmiştir. Yalnız 7. Mutâyebe'de geçen müstehcen kelime metinden kaldırılarak tercüme edilmiştir. Böylece mutâyebenin müstehcenliği giderilmiş olmaktadır. 4. Maddede geçen Mutâyebe'nin mensur kısmı tercüme edilmemiş fakat manzum kısmını tercüme edilmiştir. Bu manzum kısım mensur kısım gibi belirgin müstehcenlik içermemektedir. Geri kalan 1., 5., 6. Maddede geçen mutâyebelere 'Şaka' başlığı altında '....' konularak ve adı geçen mutâyebelere geçen şiirler ise 'Kıta' başlığı altında yine '....' konularak tercüme edilmemektedir. 4. Maddede geçen mutâyebenin mensur kısmı 'Şaka' başlığı altında '....' konularak tercüme edilmemiştir.

Bütün bu bilgilerden tenkitli *Bahâristân* metninde bulunmayan bu yedi mutâyebenin Molla Câmi'ye ait olmadığı sonucu çıkarmak daha tutarlı ve mantıklı görünmektedir.

Dolaylı olsa da şu konuya da temas etmekte fayda vardır. M. Nuri Gençosman tarafından yapılan *Bahâristân* tercümesinin Mehmed Şâkir'in *Şerh-i Bahâristân*'ıyla örtüştüğünü söylemek yanlış olmaz. Hatta Mehmed Şâkir'in şerhte bir şiiri şerh ederken söylediği 'Câmi bu kelâmda istihzâ murâd ider. Zîrâ ümmîlik hasâ'is-i Nebî'dendir ve anın hakkında medhdır, sâ'ire zemdir.' (Mehmed Şâkir 1252, 444) şeklindeki ifadenin M. Nuri Gençosman tarafından aynı şiirin dipnotunda geçen 'Cami burada ince bir istihza yapmıştır. Çünkü ümmîlik peygamber için bir fazilet fakat başkaları için bir eksiklik (Gençosman 1990, 203)' ifadeleriyle sadeleştirildiğini bile düşünmek mümkündür. Bununla beraber Gençosman *Bahâristân* tercümesine yazdığı Önsöz'de *Bahâristân*'a yapılan Türkçe şerhlerden yani ne Şem'î'nin ne de Mehmed Şâkir'in şerhinden bahsetmez. 'Şârih-i elfâz-ı Mesnevî, azîz-i Uhrevî, şârih-i şeş mücellled-i Mesnevî' lakaplarıyla anılan (Gök, 2014, 414) ve şerhlerinde ayrıntıya kaçmadan genellikle metnin basit tercümesini vermekle yetinen Şem'î şerhinin metnin tercümesi için esas alınmaması mütercim için bir

eksiklik değildir. Fakat Mehmed Şâkir'in oldukça başarılı şerhinden bahsedilmemesi doğru kabul edilemez. Adnan Karaismailoğlu tarafından yapılan *Bahâristân* tercümesinde bu şerhten yararlanıldığının belirtilmesi de bu şerhin metnin anlaşılmasında ve doğru tercümesinde önemli bir kaynak konumunda olduğunu göstermektedir.

Tenkitli *Bahâristân* metniyle Mehmed Şâkir'in *Şerh-i Bahâristân*'ındaki *Bahâristân* metni arasındaki şu farklılıkları da yeri geldiği için zikretmek istiyoruz:

1. Matbu *Şerh-i Bahâristân*'ın 592. sayfasından başlayan bir hikâyeden sonra mesnevi başlığı altında 3 beyit bulunmakta, bu beyitlerden ikisi tenkitli *Bahâristân* metninde bulunmakta, aşağıdaki beyit ise bulunmamaktadır:

Ân be-'ayb-ı in şevved yek-ser zebân
V'in be-zikr-i û ne-y-âlâyed dehân

Bu beyit Gençosman tarafından yapılan *Bahâristân* tercümesinde (1990, 282) bulunmaktadır.

2. Yine tenkitli *Bahâristân* metninde 'kıt'a' başlığı ile verilen ve dipnotta 'Der-târîh-i Kitâb' şeklinde farklı bir nüshaya işaret edilen kısım '*Şerh-i Bahâristân*'da 603. sayfada 'Der-târîh-i kat'-ı etnâb-ı itnâb u tayy-ı esbâb-ı ishâb' şeklinde bulunmaktadır. Bu ibare de Gençosman tercümesinde (1990, 289) bulunmaktadır.

3. Emîr Mu'izzî'nin Arap şairlerinin tarzıyla yazdığı bir kasidenin başında ve *Şerh-i Bahâristân*'ın 493. sayfasında bulunan 'Vu in çend beyt-i dîger ez-kasîde'i ki ber-uslûb-ı şu'arâ-yı Tâzî-zebân gofte-est' ibaresi de tenkitli metinde bulunmamaktadır. Bu kısım Gençosman tercümesinde (1990, 225) bulunmaktadır.

4. Ayrıca Muhammed Şâkir'in 'Ba'zı nüshada bu beyit dahi vardır, lâkin kâfiyesinde tekrâr olduğundan mı yohsa 'adem-i vukûfından mı şârih yazmamış ve ekser metinlerde de yokdur, lâkin biz şerh eyledik.' notuyla kaydettiği ve matbu şerhin 498. sayfasında bulunan aşağıdaki beyit hem tenkitli *Bahâristân* metninde hem Gençosman tercümesinde (1990, 228) bulunmaktadır.

Der-tâ'at-i hevâ-yı tu âmed dilem ez-ân-k'
Ez-tâ'at'est yâften-i huld u selsebîl

3. ŞERH-İ BAHÂRİSTÂN'DAKİ SEHİVLER

Bahâristân'ı şerh için yeterli bilgi ve donanıma sahip olan Mehmed Şâkir'in eserinde bazı sehivler bulunmaktadır. Bunlar yorgunluk ve dikkatsizlikten kaynaklanmış olabilir ve hiçbir cihetle eseri şerh edenin başarısına bir gölge düşürmez. Bunları bilim ahlakının gereği olarak açıklamak da bir görev olarak kabul edilmelidir. Bu sehivler herhangi bir sınıflamaya tabi tutulmadan maddeler halinde ve yeri geldikçe bazı açıklamalarla birlikte verilecektir. Sehivli kısımlar ve doğru şekilleri italik karakterle gösterilecektir. Bu sehivlerin bir kısmı *Bahâristân*'ın Prof. Dr. İsmâîl-i Hâkimî tarafından üç nüsha karşılaştırılarak oluşturulan tenkitli metni esas alınarak tespit edilmiştir.

1.

Û'st dest-i men u pâ nîz be-her câ ki revem

Pây-kûpân *zi-pîş* mî-revem u dest-feşân (Mehmed Şâkir 1252, 69)

Beyitten sonra verilen gramatikal açıklamalarda şarihin bu kelimeyi *zi-pîş* şeklinde okuduğu '*Zi-pîş*, ez-pîş-i û takdîrinde, zâ-yı müfrede zarfıyyet içündür. *Pîş*, bâ-i 'Acemiyle, ön ma'nâsındır.' ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca beytin anlamı verilirken 'Ol Allâhu 'azîmü's-şandır, benim elim ve ayağım ya'nî dest ü pâyımın işlediği efâ'l cümle anındır. Dahi her nereye ki gider isem anın önünde raks iderek ve el kakarak giderim. Ya'nî her cânibe ki gitsem benden bir ân münfek olmaz. *Eynemâ tuvellû fe-semme vehullâh*' (Bakara/115) âyetine telmîh ve işaretdir.' ifadelerinde geçen önünde kelmesi de kelimenin *zi-pîş* olarak okunduğunu göstermektedir.

Beyit şarihin de belirttiği gibi 'feilâtün/fâilâtün feilâtün feilâtün feilün' kalıbıyla yazılmıştır. Anlam açısından okunuşta problem olduğu gibi vezin açısından da problem bulunmaktadır. Şayet kelime *zi-pîş* (önden/önünden) yerine *zi-peyeş* (onun ardından) şeklinde okunsa hem vezin hem de anlam açısından beyit problemlili olmaktan kurtulmuş olacak ve beytin anlamı şu şekli alacaktı:

'O yani Allah benim elim ve ayağımdır, yani işlediğim bütün fiiller onun kudretiyle var olmaktadır. Her nereye gidersem onun ardından ayağımı yere vurarak (raks ederek) ve el çırparak giderim. Yani nereye gidersem benden bir an bile ayrı olmaz.'

Allah kulun elini tuttuğu için giden kişinin onun önünde değil ardında olması gerekmektedir. Ayrıca 'Allah'ın önünde gitmek' ifadesi saygısızlığı çağrıştıran bir ifadedir. Kimse Allah'ın önünde olamaz. Dolayısıyla *ardından* şeklinde verilen anlam daha tutarlı görünmektedir.

Şem‘î ikinci mısraya ‘anun ‘akabinden pâ-y-kûbân ve dest-feşân giderim’ (Akat 1999, 58) şeklinde anlam vermektedir. Bu anlamdan onun kelimeyi doğru olarak *zi-peyeş* şeklinde okuduğu anlaşılmaktadır. Şerh *Bahâristân*’da geçen şiirlerin vezniyle ilgili yaptığı açıklamalarından derin bir aruz bilgisi olduğu anlaşılan ve güçlü bir dil mantığına sahip olan şarihin bu tarz yanlısını sehv-i kaleme hamletmek gerekmektedir.

2.

Ne-gseled ser-rişte-i sırreş zi-cânân *ger bi-farz*

Reh berû gîred zi-yek sû şîr u zi-yek sû peleng

Ger harf-i şart. *Bi-farz*; bâ harf-i te’kîd, farz tasarrufât-ı ‘Acemdendir ki emr-i hâzırdır, farz eyle ma’nâsınadır.

Mahsûl-i Beyit: *Eger farz eylesen* bir cânibden arslan ve bir cânibden kaplan yolını zabt eyleseler hâsılı cemî‘ cevânibini a’dâ zabt eyleseler yine Hudâ-yı Mûte‘al’den ser-rişte-i ümîdi münkati‘ olmaya, ya’nî sûfînin teveccüh ve tevekkülüne hâlel târî olmaya, işte hakikatde sûfî budur. (Mehmed Şâkir 1252, 78-79).

Burada da emir kipinin başına şart edatı getirilmesi durumuyla karşılaşılıyor ki oldukça zorlama bir tevill görünümündedir. Şart edatı olan *ger* beytin anlamı verilirken söylenen ifadelerde görüldüğü gibi *gîred* fiiline bağlanmakta ve anlam *eğer tutarsa/ zaptederse* şeklinde olmaktadır, dolayısıyla başka ikinci bir fiile bağlanmasına hele hele emir kipi olduğu söylenen bir fiile bağlanmasına gerek yoktur. Kelimenin *be-farz* (faraza) olarak okunması durumunda anlam açısından herhangi bir tutarsızlık oluşmaz. Bu durumda şart cümlesinin anlamı; ‘şayet *faraza* bir taraftan kaplan, bir taraftan aslan onun yolunu *kesseler*’ şekline girmekte, şartın cevabı da ‘Sufi böyle bir durumda canandan yani Allah’tan asla ümidini kesmez’ olmaktadır. Şarih tarafından verilen anlam doğrudur, bu anlam için kelimenin *bi-farz* şeklinde emir kipi okunması gerekmemektedir.

3.

Me-rev be-şahne ki zindân makâm-ı û *gerdân*

Çu pôst ber-ten-i bed-hû bes’est zindâneş

Gerdân masdar.

Mahsûl-i Beyit: Şahneye gitme ki anın makâmını zindân eylemege, ya’nî bed-hûyî şikâyet idüp habse kaldırmak için şahneye gitme. Zirâ bed-hûyun teni üzere derisi ana zindân yeter, ya’nî ana zindân kendi vücûdi kâfidir (Mehmed Şâkir 1252, 127-128).

Gerdân kelimesi *gerden/gerdiden* (olmak, eylemek, dönmek) fiilinden türetilen sıfat-ı müşebbehe kalıbında bir kelimedir. Aynı zamanda *gerden* fiilinin ettirgen şekli olan *gerdânden* fiilinin emir ikinci teklik şahsı olarak *döndür*, *çevir*, *değiştir* anlamında da kullanılabilir. *Şerh-i Bahâristân*’da iki yerde geçen ‘*Me-gerdân* nehy-i hâzır müfred, *eyleme* dimekdir (Mehmed Şâkir 1252, 109). *Gerdân* emr-i hâzırdır, sayrûret ma’nâsını mutazammın, *eyle* ya’nî *tahvil eyle* dimekdir. (Mehmed Şâkir 1252, 230).’ ifadeleri bu kelimenin aynı zamanda emir ikinci tekil şahıs şeklinde kullanıldığını göstermektedir. Şayet kelimeyi şarihin söylediği gibi mastar değil de emir olarak alırsak anlam ‘Şahneye gitme ki zindanı onun makamı *eyle*’, yani ‘Ona zindanı kalacağı yer *yap* diye şahneye yani zabıtaya/polise gitme.’ şekline girmektedir ki bu şeklin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Kelime ‘eylemek’ anlamında masdar olarak alınması dil açısından problemlidir, o zaman şarihin yaptığı gibi kelimenin başında ‘için’ anlamını veren bir edat takdir etmek gerekecektir.

Şem‘î kelimeyi Mehmed Şâkir gibi masdar olarak kabul etse de ‘Bu vech dahi câyizdür: Zindânı anun makâmı *eyle*’ (Akat 1999, 75) ifadesiyle emir şeklinde düşünülebileceğini belirtmektedir.

4.

Mâdereş hem-râh bûd ber-hâst, goft: Ey halîfe, în ferzend-i men’est be-dest-yâriy-i vey *rûz be-şeb* mî-ârem u ez-dest-i yâriy-i vey *rûz* u şeb mî-horem.

Mahsûl-i Beyit: Vâlidesi bile idi, kalkdı ve didi: Bu benim ferzendimdir. Bunun mu‘âvenet ve yardımıyla *gıceyi gündüze* getirürüm ya’nî giceler bununla eglenürüm ve bunun el emeginden yerim, ya’nî oğlum kazanur ben yerim (Mehmed Şâkir 1252, 224).

Burada Farsça metindeki sıralama bozulmuştur. Anlam ‘Bu oğlumun yardımıyla *gündüzü geceye* getiririm, yani bunun yardımıyla gündüzdeki işlerimi hallederim ve bu oğlumun el emeğiyle gece ve gündüz yani hayatta olduğum sürece yemek yerim, yani yediğim yemekler bunun kazandıklarıyla mümkün olmaktadır.’ şeklinde verilseydi Farsça metindeki sıralama korunmuş olacak ve anlam daha tutarlı bir şekil alacaktı. Ayrıca ibare şiir olmadığı halde *Mahsûl-i Beyit* yazılması ya bir sehiv eseri veya baskı hatası olmalıdır.

5.

Sabrem *be-dil zi-gam-figâr* âverdî

Hâbem be-du çeşm-i eşk-bâr âverdî (Mehmed Şâkir 1252, 252)

Mehmed Şâkir birinci mısradaki ‘be-dil-i zi-gam-figâr’ şeklinde tamlama olarak geçen kısmı ‘be-dil zi-gam-figâr’ olarak okumakta ve bu kısmı tamlama olarak okuyan Şem‘î’yi ‘Dil lafzı gama muzâfdır dimiş şârih-i merhûm, lâkin zâ-i müfrede var iken izâfete mâni’dir. Her ne kadar zâ’id i‘tibâr eylesek ta‘bîr mahallinde degildir.’ (Mehmed Şâkir 1252, 252) diye eleştirmektedir. Her ne kadar burada dil açısından tamlama olamayacağını söylese de Mehmed Şâkir bu ibareye ‘gamdan yaralı gönlüm’ şeklinde sıfat tamlaması olarak anlam vermektedir. Sûdî *Şerh-i Dîvan-ı Hâfız*’da bu tarz tamlamaların İranlılar tarafından kullanıldığını (Kaya 2013, 916) belirtmektedir.

Bu beytin bulunduğu rubainin vezni de tamlama şeklinde okunacağını göstermektedir. Çünkü Mehmed Şâkir bu rubainin vezni hakkında açıklamalarda bulunurken ‘Bu rubâ‘î ahreb-i makbûz-i sâlim-i ebterdir ki mef‘ûlü mefâ‘ilün mefâ‘ilün fa‘ olur ki zihâfâtı beyân olındı.’ diye söylemektedir. Ahreb kalıplarının tamamında ikinci tefile açık hece ile başladığı için ‘dil-i’ şeklinde okunması vezin açısından zorunlu olmaktadır.

6.

Rîzem hûnet ki tâ çu hûnem rîzend

Tâ ki zi-lebet kâm ne-gîred digeri

Beyitle ilgili gramatikal açıklamalarda beyitte geçen ‘tâ’ ve ‘tâ ki’ edatlarının ‘harf-i ta‘lil’ olduğu belirtilmekte, beytin anlamı ise ‘Senin kanını dökerim tâ kim benim kanımı dökdükleri gibi, *tâ ki* senin lebinden gayrısı murâd almaya, hâsılı benden sonra yâd el degmesün için senin kanını dökerim. (Mehmed Şâkir 1252, 308-309) şeklinde verilmektedir.

Burada eski yazı metinlerin okunmasında sıklıkla karşılaşılan iki problemle karşılaşmaktayız. Bunlardan birisi noktaların sayısının doğru tespit edilmemesidir. Dolayısıyla burada ‘tâ ki’ okunan edatın ilk harfi aslında tek noktalı iken sehven iki noktalı olarak algılanmış ve böylece ‘n’ harfi ‘t’ olarak okunmuştur. İkinci problem ise şudur: Eski yazı metinlerde ‘g’ harfi ayrıca gösterilmediği için ‘kef’ harfi Farsça metinlerde hem ‘k’ hem de ‘g’ olarak okunabilmekteydi. Şayet metin Türkçe olsaydı üçüncü bir ihtimal devreye girerdi ve ‘kef’ harfinin ‘nazal nun’ olarak da okunabilmesi mümkün olurdu. Fakat metin Farsça olduğu için böyle bir ihtimal söz konusu olamaz. Dolayısıyla Farsça bir metinde ‘ا’ şeklinde yazılan bir kelime hem ‘ki’ hem de ‘geh’ olarak okunabilmektedir ve bu iki ihtimalden hangisinin doğru olduğu anlam ve bağlam düşünülerek bilinebilmektedir.

Dolayısıyla Bahâristân’ın tenkitli metninde olduğu gibi *nâ-geh* şeklinde okunması gereken kısım Mehmed Şâkir tarafından *tâ ki* olarak okunmuş, anlam da bu okunuşa dayanarak verilmiştir. Her iki okunuş şeklinin anlama nasıl etki ettiği şu şekilde gösterilebilir:

Nâ-geh şeklindeki okunuşa göre beytin kelime grupları şeklindeki anlamı:

Rîzem hûnet (kanını dökerim) ki (ki) tâ (ta ki) çu hûnem rîzend (kanımı dökdükleri zaman) nâ-geh (ansızın) zi-lebet (senin dudağından) kâm ne-gîred (murad almasın) digeri (başka biri).

Tâ ki şeklindeki okunuşa göre beytin kelime grupları şeklindeki anlamı:

Rîzem hûnet (kanımı dökerim) ki (ki) tâ (ta ki) çu hûnem rîzend (kanımı dökdükleri gibi) tâ ki (ta ki) zi-lebet (senin dudağından) kâm ne-gîred (murad almasın) digeri (başka biri).

Böyle okunuşta iki defa *tâ ki* edatının kullanılması ifadeye rekâket verdiği gibi, aynı zamanda zaman zarfı oluşturan *çu* edatının *edat-ı teşbîh* kabul edilmesi yani *gibi* anlamına alınması da doğru görünmemektedir.

Beytin doğru anlamının şu şekilde olması gerekir: Senin kanını dökerim, yani seni öldürürüm. Ta ki benim kanımı döktükeri yani beni öldürdükleri zaman ansızın senin dudağından başka birisi kâm almasın.

7.

Ruhsâr-ı tu mir‘ât-ı sakâlet-zede-est

Mir‘ât-ı *saykal-râ* be-jengâr me-dih

Mir‘ât-ı *saykal-râ*; râ edât-ı mef‘ûl, *saykal* bunda musaykal ma‘nâsındır, saykallanmış âyine gibi demek olur. (Mehmed Şâkir 1252, 342).

İsmâil-i Hakîmî tarafından neşredilen metinde (1371, 72) bu kelime *sakîl-râ* şeklinde bulunmakta ve sözlükler *sakîl* kelimesine *cilalanmış, törpülenmiş* anlamını vermektedirler. Dolayısıyla kelimeyi masdar şeklinde okuyup anlamını ism-i mef‘ûl şeklinde tevil etmeye gerek kalmamaktadır. *Sakîl* şeklindeki okunuşta ise *fa‘îl* kalıpları Arapçada aynı zamanda ism-i mef‘ûl anlamı taşıdığı için teville başvurmaya da

gerek bulunmamaktadır. Anlam açısından bir takım tevillerle problem bertaraf edilse de vezin açısından bu kelimenin *sakîl* şeklinde okunması gerekmektedir. Çünkü bu beytin geçtiği rubainin vezni Mehmed Şâkir tarafından mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fe'ul şeklinde verilmektedir. Dolayısıyla ikinci tefilenin (mefâ'ilün) ilk hecesi açık hece olmak zorundadır. Halbuki 'saykal-râ' şeklinde okunuşta ilk hece kapalı hece olmakta ve rubainin vezni bozulmaktadır.

8.

Mûyî'st 'ırz-ı hiredmend-i hurde-dân

Me-psendeş ez-keşâkeş-i nâ-behredân du nîm

'Irz, 'ayn'ın kesriyle, nâmûs ma'nâsına, hiredmend'e izâfeti lâmiye, hiredmend'in hurde-dân'a mevsûfun sıfata.' (Mehmed Şâkir 1252, 363).

Dikkatsizlikten dolayı vezin için gerekli olan 'merd' kelimesi beyitte yazılmamış, alttaki açıklamalarda da göz ardı edilmiştir. Bunun bir sehvi kalem olduğu açıktır. Bu kelimenin yazılmaması vezni bozsa da beytin anlamı açısından bir problem oluşturmamaktadır.

9.

Pîş-i vey reft, dîd ki *ber-der-serây-ı hod* ber-mesned-i tedrîs nişeste.

Ber harf-i zarf, der harf-i te'kid, serây-ı hod beyâniye. (Mehmed Şâkir 1252, 364). Bu kısmın anlamı şerhte 'kendi evinde ders okutmak mesnedinde oturmuş' şeklinde verilmektedir.

Bahâristân'ın tenkitli neşrinde (1371, 78) 'der' kelimesinin sonunda tamlama olduğunu gösteren 'esre' harekesi bulunmaktadır. Doyasıyla ibarenin *ber-der-i serây-ı hod* şeklinde okunması gerektiği belirtilmektedir. Anlam ise 'kendi evinin kapısında' şeklinde olmaktadır. Mehmed Şâkir'in tercih ettiği okuyuşa göre anlam 'kendi evinde' şeklini almaktadır. Her iki okunuşta anlam açısından problem bulunmasa da ibareyi 'ber-der-serây-ı hod' şeklinde okuyup *ber* edatının harf-i zarf (bulunma eki), *der* edatının ise harf-i te'kid (kuvvetlendirme edatı) şeklinde tevil edilmesine gerek kalmamaktadır.

10.

Nuhust bâ-tu be-dil-bâzî ender âmede-em

Çu dil ne-mâned *men der-dihem* be-cân-bâzî

Men der-dihem râzı olurum dimekdir.

Mahsûl-i Beyt: Evvel seninle gönül oynadıcılığa gelmiş idim, ya'nî gönül virmege geldim. Çünkü gönül kalmaya, cân oynadıcılığa *râzı olurum*. Ya'nî gönüli fedâ itdigim gibi cânı dahi fedâya *râzıyım*. (Mehmed Şâkir 1252, 513).

Beytin ikinci mısraındaki *men* kelimesi tenkitli *Bahâristân* metninde (1371, 100) *ten* olarak geçmektedir. Mehmed Şâkir '*ben veririm*' anlamına gelen '*men der-dihem*' ibaresine kendinden sonra gelen kısımla uyuşması için '*veririm, bağışlarım*' anlamına gelen bu fiile '*razı olurum*' şeklinde anlam vermek zorunda kalmıştır. Hâlbuki '*ten*' kelimesi olunca böyle bir yoruma gerek kalmamaktadır. O zaman anlam şöyle olur: 'İlk önce seninle gönül oynadıcılığa yani sana gönlümü vermeye gelmişim. Gönül ortada kalmayınca, yani gönlümü sen alıp götürünce artık yapacak tek bir şey var, o da *tenimi* gönlüm gibi senin yoluna feda etmek.' Her iki şekilde anlam kabul edilebilirlik sınırları içerisinde olsa da ikinci şekil dilin kullanımı ve anlam açısından daha tutarlı görünmektedir.

11.

Yek havsala gîdâ-yı du beççe biş ne-tuvân dâd u ez-nîm-mezbele *der-rûzî* ber-hezâr çûze tuvân guşâd.

Bir kursak iki yavriya virür, ziyâdeye viremez. Yarım mezbeleden *bir günde* bin pilice *eşinmek* mümkündür. (Mehmed Şâkir 1252, 583).

Bahâristân'ın tenkitli metninde (1371, 115) bu cümledeki '*der-rûzî*' (bir günde) ibaresinde *der* kelimesinin son harfine tamlama olduğunu belirten hareke konulmuştur. Dolayısıyla ibare '*der-i rûzî*' şeklinde okununca anlam *rızık kapısı* şeklini almaktadır. Metnin sonunda geçen '*tuvân guşâd*' fiili '*açılabilir*' anlamına geldiği için ibarenin '*rızık kapısı*' anlamına gelen '*der-i rûzî*' şeklinde okunması dil açısından tercihe şayandır. Bu fiile *eşinmek* (eşilmek, kazılmak) anlamı verilmesi yanlış okumanın ortaya çıkardığı zoraki bir yorum görünümündedir. Tamlama şeklindeki okumanın sonucu olarak cümlenin ikinci kısmına 'Yarım mezbeleden/çöplükten binlerce civcive rızık kapısı açılması mümkündür' şeklinde anlam verilmesi daha tutarlı ve mantıklı görünmektedir.

12.

Çun her sâl beççegân âverdem u be-hûn-ı ciger bi-pervedem nâ-gâh der-hâne-i men tâzed u beççegân-ı men kût-i hod sâzed.

Anlam: Benim konşuluğumda bir yılan vardır ki çünkü her sene yavrılar *getürürüm* ve hûn-ı cigerle *beslerim*, ansızın benim hâneme segirdir ve benim yavrularımı kendüye azık eyler. (Mehmed Şâkir 1252, 584).

Farsça ibarede geçen geçmiş zaman kalıbındaki '*âverdem*' ve '*bi-perverdem*' fiilleri tenkitli metinde (1371, 115) '*ber-âverem*' ve '*bi-perverem*' şeklinde geniş zaman kalıbında bulunmaktadır. Zaten Mehmed Şâkir de anlam verirken bu fiillere geniş zaman anlamı vermektedir. Her halde bir baskı hatası veya sehvi-i kalem olarak düşünülmesi gerekir.

13.

Bârî ki âsmân u zemîn ser keşîd ezû

Müşkil *tu ân* be-yâveriy-i cism u cân keşîd

Tu sen dimekdir. *Ân* bâr'a işâretidir.

Mahsûl-i Beyt: Bir yük ki âsûmân ve zemîn andan ictinâb ve i'râz eyledi, sen *anı* cism u cânın yardımcılığıyla çekmek müşkül. Ya'nî bu kadar 'azamet-i cism ile semâvât ve arzın ictinâb eylediği şeyden sen bu cism-i sağîr ile tahammül sevâsında olmak müşkildir. Bu beytde 'İnnâ 'aradne'l-emânete 'ale's-semâvâti ve'l-ardi ve'l-cibâli fe-ebeyne en yahmilnehâ ve eşfakne minhâ ve hamelehe'l-insân' nass-ı şerîfine telmîh vardır. (Mehmed Şâkir 1252, 590-591)

Burada tek bir keliminin iki kelime olarak algılanmasıyla karşılaşmaktayız. Yani '*tuvân*' kelimesi bölünerek '*tu*' ve '*ân*' (sen ve o) kelimeleri oluşturulmuştur. Böylece 'o' anlamına gelen 'ân' kelimesine '*onu*' anlamı vermek gerekeceği için kelimenin sonunda düşürülmüş bir çekim eki takdir edilmek mecburiyetinde kalınmıştır. *Bahâristân*'ın tenkitli metninde (1371, 116) kelime bitişik yazılmaktadır, dolayısıyla bu tarz dolambaçlı yollara başvurmadan sağlam bir anlama ulaşmak mümkündür. Burada şunu vurgulamak gerekir ki eski metinlerin okunmasında sıkça görünen problemlerden birisi bir kelimenin iki kelime olarak algılanması veya iki kelimenin bir kelime olarak okunmasıdır. Anlamın belirgin olduğu yerlerde böyle hatalı okuyuşlar karşımıza çıkmasa da metnin kapalı veya yoruma açık olduğu durumlarda bu tarz okumalar görülebilmektedir. Burada da böyle bir durumla karşılaşmaktayız. '*Tuvân keşîd*' 'çekilebilir, taşınabilir' anlamına gelmektedir. Beytin anlamı 'Göklerin ve yerin yüklenmekten çekindiği/ korktuğu bir yükün cisim ve can yardımıyla taşınması müşkildir/imkânsızdır.' şeklindedir.

Benzer yapıyı aynı şiirin devamında olan ve Mehmed Şâkir tarafından '*tuvân*' olarak okunan aşağıdaki beyitte de görmek mümkündür:

Himmet kavî kon ez-meded-i reh-revân-ı 'ışk

K'ân bâr-râ be-kuvvet-i himmet *tuvân keşîd*

Mahsûl-i Beyt: 'Aşk sâlikleri ya'nî ehlullâhın meded ve yardımından himmeti kavî eyle, hâsılı, istimdâd ve i'ânet taleb eyle. Zîrâ ol yüki himmet kuvvetiyle *çekmek mümkündür* (Mehmed Şâkir 1252, 591).

14.

Rubâ'î:

Z'ân rûz ki *ez-surv-i hod* mândem ferd

Şud ma'reke-i dilâverî ber-men serd

Mahsûl-i Beyit: Ol günden berü ki boynuzumdan ferd ve tenhâ kaldım, dilâverlik cengi bana serd ve müşkül oldu.

Der-în meselî hest ki der-rûz-ı neberd

Đarbet buved ez-harbe vu da'vâ ez-merd

Mahsûl-i Beyt: *Bunda* bir mesel vardır ki; ceng gününde harb ve đarb harbedendir, da'vâ merdden. Türkî'de 'Âlet işler, el ögünür.' dirler. (Mehmed Şâkir 1252, 594).

Şerh-i Bahâristân'da metinde geçen bütün şiirlerden sonra vezin için oldukça ayrıntılı açıklamalarda bulunan ve şiirlerin veznini belirten müellif bu rubainin sonunda şiirin veznini belirtmemektedir.

Bu rubaide *Bahâristân*'ın tenkitli metniyle (1371, 117) örtüşmeyen iki yer bulunmaktadır. Birincisi, birinci beytin ilk mısraında geçen '*ez-surv-i hod*' yerine '*ez-surviy-i hod*' yazılmasıdır. Anlam açısından bir problem olmasa da rubai vezni dikkate alınınca bir sehiv olduğu görülmektedir. İkincisi ise ikinci beytin ilk mısraında geçen '*der-în*' yerine '*dîrîn*' şeklinin bulunmasıdır. '*Der-în*' şeklinde yazılınca vezin için 'vasl' yapılmaması gerekmektedir. '*Dîrîn*' 'eski' anlamına gelmektedir. Dolayısıyla anlam 'bunda bir mesel/temsil vardır ki' şeklinde değil de 'eski bir mesel/temsil vardır ki' şekline dönüşmektedir. Her iki şekilde anlam açısından bir problem bulunmamaktadır.

15.

Mâl-i hatîr beyâniye. *Hatîr*, hâ-i mühmele ile, vâfir ma'nâsına. (Mehmed Şâkir 1252, 471).

Kelime *Bahâristân*'ın tenkitli metninde (1371, 93) noktalı olarak '*hatîr*' şeklinde yazılmıştır. Bu kelime 'tehlikeli' anlamına gelmektedir. Dolayısıyla '*mâl-i hatîr*' tamlaması 'tehlikeli mal, yani tehlikeyi davet eden çok mal' anlamında kullanılmıştır. Mehmed Şâkir böyle bir dolaylı anlamı kabul etmediğinden olacak ki kelimenin '*h*' harfiyle yazıldığını söyleyerek sözlüklerde bulunmayan bir şekli tercih etmiş olmaktadır.

16.

Vu ân-geh Hazret-i Hak *Subhânehu ve Te'âlâ* kelâm-ı mu'cîz-tırâz-ı Kur'an-râ be-mâ-i nefy '*Ve mâ huve bi-kavli şâ'ir*' ez-âlâyiş-i töhmet-i şî'r mutahhar sâhte (...)

Vu ân-geh andan sonra dimekdir. (Mehmed Şâkir 1252, 450).

Bahâristân'ın tenkitli metninde (1371, 90) bu kelime '*ân ki*' şeklinde yazılmıştır. Farsça eski imlâda 'k' ve 'g' ayırımı olmadığı için '*geh*' aynı zamanda '*ki*' olarak da okunabilmektedir. Hangisinin doğru olduğunu okuyucunun bağlamdan yola çıkarak tespit etmesi gerekmektedir. Burada uzun bir ibare bulunduğu için tamamını iktibas etmedik. Kendinden önce *ondan sonra* bağlama edatını gerektirmeyecek şiirler bulunan bu kısımdaki '*vu ân ki*' ibaretinin dikkatsizlik sonucu olarak '*vu ân geh*' şeklinde okunduğunu kabul etmek gerekmektedir.

17.

Problemlili olan beytin daha iyi anlaşılabilmesi için önce beytin bulunduğu kıtadan önceki mensur kısmın tercümesi, sonra beyit ve tercümesi birlikte verilecektir:

'Bir şâ'ir bir fâzıla bir şî'ir okudu. Çünkü itmâma irişirdi ya'nî tamâm eyledi, didi: Bunu kenîfde söylemişim. Fâzıl buyurdu ki, va'llâhi sahîh söylersin, bu şî'irden kenîf kokusu gelür.'

Kıt'a:

Suhanver me-gû *k'û* ki eş'âr-ı û

Zi-bahr-i keder yâ safâ âmed'est

Yukardaki beyitle ilgili Mehmed Şâkir'in açıklamalarından konumuzu ilgilendiren kısımlar şunlardır:

Me-gû nehy-i hâzır müfred, dime dimekdir. *K'û*, *ki* *û*'dan muhaffef, *ki* harf-i beyân, *û* mâba'dindeki *ki*'ye râci'dir. *Ki* kim ma'nâsına isimdir. *Eş'âr-ı* *û*'dan mukaddem bir *gûyed* mukadderdir. *Eş'âr-ı* *û* lâmiye, *û* zamîri şâ'ir-i âhere râci'dir. *Bahr-i keder* mecâzen beyâniye, istifhâmı mutazammın. (Mehmed Şâkir 1252, 437).

Mehmed Şâkir birinci mısradaki geçen '*k'û*' kelimesinin '*ki o*' anlamında, '*ki*' kelimesinin ise '*kim*' anlamında soru edatı olduğunu ve ondan sonra da düşürülmüş bir '*gûyed/söylers/söyleye*' fiili bulunduğunu söyler. İkinci mısradaki cümlelerin de soru cümlesi olarak düşünülmesi gerektiğini belirtir.

Buna göre beytin kelime grupları şeklindeki anlamı şöylece gösterilebilir.

Suhanver (şâir) me-gû (deme) *k'û* (ki o) *ki* (kim söyleye) eş'âr-ı û (onun şiirleri)

Zi-bahr-i keder (keder bahrinden) yâ (veya) safâ (safa bahrinden) âmed'est (gelmiş midir?)

Böyle kelime grupları şeklinde gösterilen anlam rahatsız edici bir şekil almaktadır. Beyte Mehmed Şâkir tarafından verilen toplu anlam şöyledir:

'Şâ'ir dime ol kimseye *ki diye* anın şî'iri bahr-i kederden midir yâhud bahr-i safâdan mıdır? Hâsılı, filânın şî'iri 'acabâ safâ-âver mi yohsa keder-âmîz mi diyü su'âl iden şâ'ire şâ'ir dime (Mehmed Şâkir 1252, 438).

Daha sonra 'bahr' kelimesini birden fazla anlamda kullanılmasına göre beytin farklı anlamlara gelebildiği ile ilgili açıklamalar yapılır. Bu kısım aşağıda ele alınacaktır.

Yukardaki beyitten sonra gelen beyit ve anlamı şöyledir:

Zened sâhib-i zevk-râ ber-meşâm

Nesîmî ki ân ez-kucâ âmed'est

Anlam: Zevk sahibi yani şiirden anlayan kimsenin burnuna o şiir öyle bir rüzgâr/koku ulaştırır ki o şiirin nereden geldiğini yani safâ bahrinden mi yoksa keder bahrinden mi geldiğini anlar.

Burada problemlili olan, birinci beytin 'Suhanver me-gû *k'û* ki eş'âr-ı û' şeklinde yazılan birinci mısradır. Bu mısra tenkitli *Bahâristân* metninde şu şekilde bulunmaktadır:

Suhanver me-gû *gû* ki eş'âr-ı û

Mehmed Şâkir'in '*k'û*' (ki o) şeklinde okuduğu kelime tenkitli metinde (1371, 87) '*gû*' olarak okunmaktadır. O zaman Farsça emrin üçüncü şahıs şeklinin yapılması için kullanılan kalıp devreye

girmektedir. Bilindiği üzere Farsça'da üçüncü şahıs emir şekilleri 'söyle' anlamına gelen 'gû' fiiliyle emir şekli yapılmak istenen fiilin emir ikinci şahıs şekli birlikte kullanılarak yapılmaktadır. Meselâ 'gû rev' gitsin, 'gû me-rev' gitmesin, 'gû me-bâş' olmasın vs.. anlamına gelmektedir. Burada 'söylemesin' anlamındaki 'gû me-gû' şekli bir takdim ve tehirle yani sıralaması değiştirilerek 'me-gû gû' şeklinde yazılmıştır. Bu şekilde okunuşun metnin anlamına nasıl etki ettiğinin daha iyi anlaşılması için beytin kelime grupları şeklinde anlamı şu şekilde gösterilebilir:

Suhanver (şâir/ sözden anlayan) *me-gû gû* (söylemesin) ki (ki) eş'âr-ı û (onun şiirleri)

Zi-bahr-i keder (keder bahrinden mi) yâ (veya) safâ (safa bahrinden mi) âmed'est (gelmiştir).

Anlam: Söz ustası/şair onun şiirleri nereden geliyor diye söylemesin/sormasın, yani sormasına gerek yoktur.

Beyit bu şekilde okunup anlam verildiğinde anlam yerine oturmakta ve zorlama yorumlara gerek kalmamaktadır.

Aslında tenkitli metinde dipnot olarak 'sahîh' notuyla gösterilen ve bir nüshanın hamisinde bulunduğu belirtilen şekil (1371, 87) mısraın en doğru şekli olmalıdır. Hamişte geçen mısra şu şekildedir:

Suhanver me-gû *k'âb-ı* eş'âr-ı û

Zi-bahr-i keder yâ safâ âmed'est

O zaman birinci kelimedeki nida/ ünlem olduğu düşünülecek ve anlam: 'Ey şair, deme ki onun şiirlerinin suyu/itibarı/değeri keder bahrinden/denizinden mi yoksa safâ bahrinden/denizinden mi gelmiştir.'

İkinci mısradaki geçen ve birden farklı anlamda kullanılan 'bahr' kelimesi dikkate alındığında birinci mısradaki 'âb/su' kelimesinin bulunması bu şeklin daha sahîh/sağlam olduğuna bir karine sayılabilir.

18.

Her ki bînî ki *bes* ez-perveriş-i fakr û-râ

Der-saf-ı zinde-dilân nâm be-irşâd reved (Mehmed Şâkir 1252, 117)

Mehmed Şâkir tarafından *bes* şeklinde okunan kelime tenkitli *Bahâristân* metninde (1371, 36) *pes* şeklinde bulunmaktadır. *Pes* okunuşuna göre anlam "riyazetten sonra", *bes* okunuşuna göre anlam "çokça riyazetten dolayı" şeklini almaktadır. Dilin yaygın kullanımı dikkate alındığında kelimenin *pes* şeklinde okunması daha tutarlı görünmektedir.

2. SONUÇ

Klasik edebiyatımızın temel kaynaklarından olan Bahâristân'a şerh yazmak gibi çetin ve zor görevi başarılı bir şekilde tamamlayan Mehmed Şâkir'in şerhinde görülen sınırlı sayıda sehivler onun başarısına gölge düşüremezler. Yazarın kendinden önce sadece Şem'î tarafından ve oldukça kısa ve yer yer hatalı yazılan şerhinden sonra böyle bir işe teşebbüs ederek şerhini sonraki nesillere yadigâr bırakması takdirle yâd edilmesi gereken bir hizmet olarak karşımızda durmaktadır. Günümüz okuyucusu için gramatikal açıklamaların daha kısa yer aldığı böyle çalışmalara ihtiyaç olduğu izahtan varestedir.

KAYNAKÇA

AKAT Davut (1999). Şem'î, Şerh-i Bahâristân, Giriş-Metin. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

BURSALI MEHMED TAHİR EFENDİ (1972). Osmanlı Müellifleri 3 Cilt, (Sadeleştirenler: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), İstanbul: Meral Yayınevi.

GÖK Tamer (2014). Şem'î Şem'ullâh Ve Şerh-i Subhatü'l-Ebrâr'ı, Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 25-I, p.411-426, Summer I 2014.

İSMÂ'İL-İ HÂKİMÎ (1371 (H.Ş)/1992). Bahâristân (tenkitli metin). Tahran.

KARAİSMAİLOĞLU Adnan: <http://adnankaraismailoglu.com/2016/02/29/baharistan-cevirisi/>

KAYA İbrahim (2013). Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz, İnceleme-Tenkitli Metin, 4 Cilt, Malatya: Serhat Matbaacılık

MEHMED ŞAKİR (1252). Şerh-i Bahâristân. İstanbul: Matbaa-i Amire.

MOLLA CÂMÎ (1990). Baharistan, Çev.: M. Nuri Gençosman, İstanbul: MEB Yayınları.

MOLLA CÂMÎ (1990). Baharistan, Çev.; Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: Meral Yayınevi

ÖZKAN Ömer (2011). Hermeneutik Ve Klâsik Metin Şerhi, Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 4 Issue 1, p.65-73, Summer 2011.